

ԳՈՐԳԱՇԻՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅՈՑ ՄԷՋ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Մինչեւ 1907, հայկական գորգերու վրայ ոչինչ գիտէինք: Գորգերու ճասին եղած ուսումնասիրութեանց մէջ հայկական գորգերու տեսակի ճր գոյւթիւն ունենալն անգամ չէր յիշուեր: Թէեւ կ'ընդունուէր թէ «շատ պայմանագրական սձով զարդարուած (stylisé) վաղնջական» (1) գորգերու տեսակ ճր կար, եւ սակայն անոնք կը ճնային անհայրենիք, եւ իբր աւեղծուած ճր՝ հեղինակներուն կամաց համաճայն՝ այս ու այն օտար երկրին արտադրութիւնը կը նկատուէին: Իրերու այս վիճակին մէջ առաջին անգամ Ֆ. Ռ. Մարթին (2) 1908ին որոշ կերպով կուգար յայտարարել թէ այդ գորգերը Հայաստանի եւ Հայոց արտադրութիւններն էին, եւ եւ ասկէ վերջ հայկական գորգերը արագ կերպով շահեցան համբաւ եւ ուշադրութիւն:

Տիար Ա. Սազրեան կը գրէ հայկական գորգերու ճասին. «Այս տեսակին պատկանող ճանօթ առաջին գորգը՝ որ նախապէս կը պատկանէր Վիեննայի Պ. Կրաֆի հաւաքածոյին՝ այժմ Պերլինի Ֆրեյտերիք Թանգարանին մէջ կը գտնուի: Պ. Քաբապալէք զայն կը վերագրէր Հիւսիսային Սուրիոյ՝ ըստ արաբական արձանագրութեան ճր, եւ Մ. Րիկլ գէպի Չինաստանի սահմանները կը տանէր գայն. ընդհանրապէս կ'ըսուէր թէ այս գորգերը Քուպայի մէջ ճագում առած էին: Այսու հանդերձ յաջողեցայ ստուգել թէ ամենքն ալ բերուած են Հայաստանի ամենէն անճատչելի գաւառներէն, ուր՝ եկեղեցիներու եւ ճկիթներու մէջ կամ հինաւուրց ընտանիքներու քով կը գտնուէին: Անոնց Վանի եւ Սերաստիայի կողմերէն գալը կը բացատրէ Եւրոպա

գետ նոր հասնելին, քանի որ գորգի վաճառականներ՝ յիշեալ գաւառները շահագործել սկսած են ճրայն վերջին տարիներու մէջ:» (3)

Բայց աւելի առաջ չերթանք եւ տեսնենք թէ հնագոյն գորգերը, որ այժմ մեզի հասած են, իրապէս ո՛ր երկրին արտադրութիւններն ըլլալու յատկանիշներն ունին: Պարսկական արտադրութիւն սեպուող եւ Սելճուգեան շրջանէն ոչինչ հասած է: «Քաջալերիչ պատճառներ ունինք ինքզինքնուս հաւատարմութեամբ որ գետ քանի ճր կտորներ կը ճնան, որոնք հիւսուած էին Պարսկաստանի ժ.Գ. կամ ժ.Գ. գարերուն, իրապէս չենք կրնար վերջնականօրէն համոզուիլ թէ կրօնական ճոյնանգրութեամբ պահպանուած գորգի ճասունքներ չգտնուին մնացած Սելճուգեանց շրջանէն, որոնք Պարսկաստանի տիրեցին մինչեւ 1150 (4):» Թողունք որ մեճայարդ չեղինակը Ու. Ա. Հասուլի ապագային եւ բազմին վստահելով այդպիսի գիւտի ճր սպասէ, եւ ճրեւոյն աստեւ նկատի առնենք իր խօսքերով իսկ մեզի ճանօթացած գորգ ճր (5): Գորգը «է նաեւ ամենահետաքրքրականներէն մին. անոր մէջ կը գտնուին պարսկական, հայկական, կովկասեան, ճոնկոյեան յատկանիշներ, որոնք կը ճառայեն որոշելու շրջանը ուր գորգը հիւսուած է, նաեւ ենթադրել կուտան տարին (6):» նկատելու է որ այս ճանօթ

(3) Հայկական Գորգերը, «Շանթ» շաբաթաթերթ, Կ. Պոլիս 1919, էջ 417:

(4) Oriental Rugs, by Walter A. Hawley, New York, 1927, էջ 77:

(5) Գորգիս այժմու տէրն է C. F. Williams, Noristown, Pa, իսկ գորգը այժմ կը գտնուի New York Metropolitan Museum of Art:

(6) Oriental Rugs by Walter A. Hawley, New York, 1927, էջ 78:

(1) Գ. Սիւմոն Manuel d'Art Musulman, 1907.

(2) Dr. F. R. Martin «A History of Oriental Carpets before 1800», 1908.

«ՊԱՄՊՈԶԶԻԱԹԱ», նկար Souso Souսիի, 1479—1542, Ֆրենցե, Կալրի Փիքի

պարսկական հնագույն զորքն իսկ ունի հայկական յասկանիւններ: Արդարեւ գուղարկութիւն չէ երբ կը տեսնենք թէ ծինչեւ ժ.Չ. դարու պարսիկ Շահերու օրերը Հայաստանի մէջ բազմաբղիւն զորգաշինութեան գեղարուեստը զրեթէ յանկարծ կը դադրի եւ Պարսկաստանի մէջ ծայր կուտայ զորգաշինական բարդաւած արուեստ մը: Այս կէտը զարմանալի է անոր համար որ ճիշդ այդ օրերուն կը պատահին մեծածաւալ ծանօթ եւ անծանօթ հայկական բռնադադիւթեր դէպ ի Պարսկաստան: Պարսկահայ գաղութը իր անցեալով մեծապէս օգտակար կրնայ ըլլալ մեզի, բայց ցաւալի է որ չէ ուսումնասիրուած կա-

րող ուժերէ: Անտարակոյս գեղարուեստի, գրականութեան եւ արհեստներու մէջ Հայք եղած են նոյնքան՝ եթէ ոչ աւելի՝ արդիւնաւոր օրքան վաճառականութեան մէջ: Ժամանակն է որ ինչ որ մնացած է մեր եկեղեցիներուն մէջ եկեղեցական անօթներէ, սպասներէ եւ հին հիւսուածեղէններէ, մեր ձեռագիրներուն նման՝ ցուցակագրութի եւ հրատարակութի, եթէ ոչ անխտիր, զոնէ զատուած (7):

(7) Պատերազմի ատեն բազմաթիւ Թմանկագին իրեր փձացան. Ա. Պոլսոյ մէջ շատ հին եւ Թմանկարժէք վեց կտորէ բաղկացեալ վարա-

Պարսկաստանի ձեռք Ձին, Մոնիօլ եւ Հնդկի գեղար-
ուեստին հետ խառնուած հայկական ճշակոյթի
ստեղծագործութիւններն ալ իրենց շրջանները ունե-
ցած են անտարակոյս, բայց կը մնայ ուսումնասի-
րել գտնոյթ. եւ ճասնաւորապէս կ'ակնարկեմ գորգի
գեղարուեստին: Արժէ կասկածիլ որ ճասնակի եւ
հաւաքական բունագողթերէն վերջ Հայք յարա-
բերեցան իրենց հիացուծը վայելող ճիշդին Լաիական
գեղարուեստական աշխարհներուն հետ, դիւրաւ ներ-
շնչուելով եւ սակայն իրենց ուրոյն ինքնութիւնը
պահելով, եւ եւրոպայի գեղարուեստական շարժման
արդէն ծանօթ (8) հայ գորգաշէնը Պարսկաստանի
ձեռք զարկ տուած է Պարսիկ Գորգաշէնութեան Գե-
ղարուեստին վերածննդեան ժՉ. դարուն:

Վերը խօսեցանք Հայկական յատկանիշներով
գորգերու ճասին, Տիար Ա. Սազրգեան սապէս կը
պարզէ՝ «Թէեւ դարգերը շատ պայճանադրական ո-
ճով զճազրուած վաղնջական գորգերու տիպարը՝ այ-
սօր ընդհանուր կերպով իբր հայկական ընդունուած
է, սակայն եւ տյնպէս կարծեմ պէտք է հոս յի-
շատակել Կ. Պոլսոյ Էվգաֆի Թանգարանին հայ-
թայթած յաւելուածական ապացոյցը: Հոն գտնուող
54, 58 եւ 59 թիւ հայկական տիպարով երեք գոր-
գերէն վերջին երկուքը Էրզրումցի Չիֆլիք Ճամիէն
կուզան, 58 թիւին վրայ ալ բարձրովին յատկանշա-
կան չարս խաչեր կը գտնուին: Մինչդեռ՝ Պ. Մար-
թին կենդանիները պայճանադրական ոճով զճազրու-
ուած հայկական գորգերու ճագուծը կը վերագրէ

գոյրի մը մասին մեծ իրացմունքով եւ բազ-
միցս իմացած եմ վերահասուններէ, պատերազ-
մի ատեն իբր թէ Գերմանիա տարուեցաւ: Եր-
զրնկայի շրջանին մէջ կային ԺԳ. դարէն յի-
շատակներով Թանկագին մասնատուփեր եւ
ուրիշ հայ ոսկերչական Թանկագին յիշատակ-
ներ, այժմ ո՞վ գիտէ ուր հալուած, ջնջուած
են: շարկ կա՞ր երկարել սիրտ կոտորող այս
վերյիշումները:

(8) Հոս կ'արժէ իբր փաստ կէտ մը յառաջ
բերել. հին ձեռագիրներու համեատ հաւաքա-
ծոյիս մէջ ունիմ մագաղանթայ աւետարան մը
ճաղկուած եւ գրուած Փոքր Շահպատի (Շահ)
Ապուստի/ օրով 1666ին էջմիածին. ունի Յով-
հաննէս Առաքելոյն մէկ նկարը որ կատարեալ
խաւրական արուեստի նմոյշ մըն է: (Տես նաեւ
իմ ցուցակիս հրատարակուած մասին մէջ,
«Հանդէս Ամսօրեայ» 1929, էջ 209):

13րդ կամ 14րդ դարուն, թիւ 59 գորգը որ շա-
պայճանադրական խիտ ոճով բոյսերով եւ սչ թէ
կենդանիներով զարդարուած է՝ 17րդ դարու (9) ար-
տաղրութիւն կը նկատէ: Գործուածքի եւ գոյննրու
տեսակէտէն՝ այս գորգին բացայայտ խնամութիւնը
թիւ 58ին հետ, որ պայճանադրական ոճով զճազրու-
ուած կենդանիներով զարդարուած է, առանց իսկ
նկատի առնելու ճեմութիւնը՝ որ փոքր կ'ըլլայ՝ ճե-
ղի ձօտ ժամանակները, 17րդ դարուն սոյն վերագրու-
ծը արդէն անհաւանական կը դարձնէ: Կ'երեւայ
թէ՝ 1684 թուականին Գոհարի (ասիկա պէտք է ըլ-
լայ 1700) ստորագրութեամբ հայերէն արձանագրու-
թիւնը կրող գորգը՝ որուն վրայ խօսեցանք վերեւ,
կը ներկայացնէ այս վերագրութիւն ճեմութիւնը՝
առանց սակայն արդարացնելու:»

«Արդարեւ՝ պայճանադրական ոճով կենդանիներու
պակասը եւ երեք մեծ զարդերը, որոնք երկայ-
նութեան վրայ գորգին ճէշտեղը կը դրանեն, կը գա-
նազանեն այս երկու գորգերը, ուսկից առաջ կուգայ
իրենց թուականներու ճերձեցումը: Այսու հանդերձ
պէտք է գիտել թէ՝ Փրօֆ. Ֆ. Սարէ, որ Մինիֆիսի
ցուցահանդէսին գորգերը ցուցակագրած է, դասական
տիպարով հայկական գորգերը իբր 16րդ եւ 17րդ
դարերէն կը համարէ: Պ. Ա. Բիկլ, որ կ'ենթադրէր
թէ այս գորգերը Օքսֆորդի արեւելեան հոգ-
ճատէն ճագուծ առած էին, հաստատած է նաեւ վե-
րոյիշեալ կարծիքը, սակայն ասիկա բնու պաշա-
պանելի չէ եթէ Գոհարի 17րդ դարու վաւերական
թուականը կրող գորգը ի նկատի առնուի:»

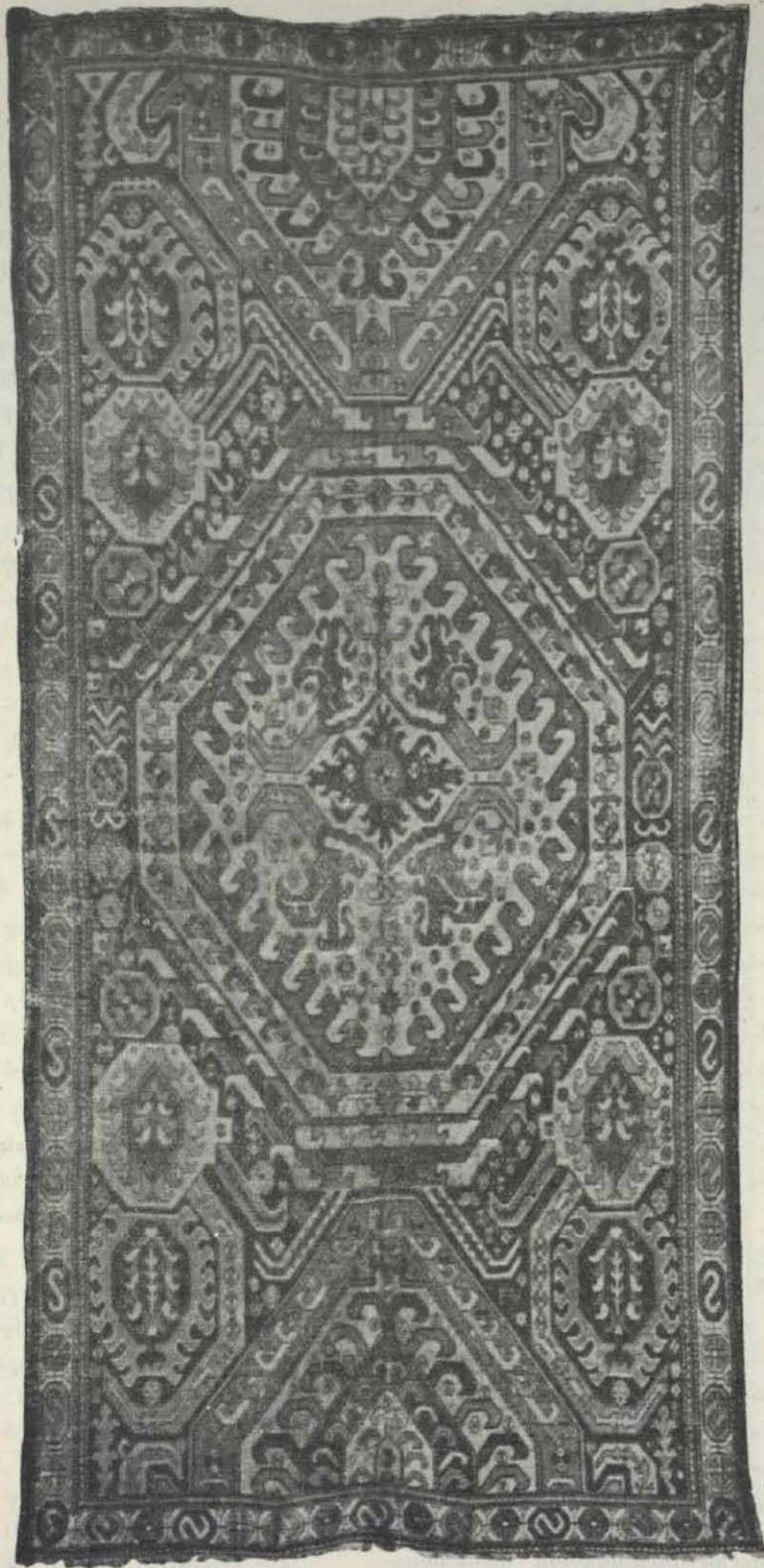
«Հայկական գորգերը յատկանշելու համար,
կարելի է ըսել թէ անոնք՝ motifներուն կենդանա-
կան եւ բուսական ճագուծը ճիայն գուշակել տալու
աստիճան պայճանադրական ոճով զճազրուած կեն-
դանիներով եւ ճաղիկներով զարդարուած գորգեր են:
Այս գորգերը նշանակելի են իրենց վեհութեամբ եւ
մեծ ոճով եւ ուժի ու ճեմութեան այս յատկու-
թիւններէն ազդուող անձերը անոնց ճասին հիացուծ
ճիայն կրնան տածել (10):»

Փրօֆ. Ֆ. Սարէի, Պ. Ս. Բիկլի եւ Պ. Կրաֆի
օրերէն հայկական գորգերը երկրորդական գործեր

(9) «Էվգաֆի Թանգարանը այցելած միջո-
ցին՝ Պ. Մարթէնին տուած տեղեկութիւններուն
հետեւանքն է ասիկա»: Ա. Ս.

(10) Հայկական Գորգերը. «Շանթ» շարա-
Թանկութիւն, 1919, էջ 419-420:

ԳՈՂԱՐԵԱՆԸ ՏԻՊԱՐԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆԸ ԳՈՐԳ ՓԷ ԴԱՐՈՒ (JEKYLL Collection, Londres)

համարելու սովորությունը փոխուած է և հայկական գորգերը թէ՛ հնութեամբ և թէ՛ գեղարուեստական տեսակէտով առաջնակարգ ատիճանի ճր հասած են, թանգարաններու, մեծածախս հրատարակութեանց, անձնական հաւաքածուներու մէջ անոնք ստացած են իրենց արժանի բարձր ատիճան ճր: Ու Ա. Հաուլի հայկական գորգերու մասին կ'ըսէ. «Հաւանաբար մնացած հնագոյն կտորներ են, այսպէս կոչուած վիշապ-գորգերը, որոնք կը կարծուի արտադրուած են ժ.Գ.էն ժ.է. դար և գուցէ ուելի առաջ ալ: Ընդհանրապէս երկայնքը գոնէ երկու անգամն է լայնքին, շատ նեղ շրջանակը ընդհանրապէս կը բաղկանայ մէկ գօտիէ, եւ կեղրոնը ծածկուած է ցանցակերպ գծազրութեամբ նեղ եւ համաձեւ տերեւներով, որոնց միջեւ կան գծազարդեր, վիշապներ եւ ձախ ծաղիկներ: Յատակի գոյնը ընդհանրապէս տեսակ ճր կարմիր է, շրջանակինը՝ ճերմակ եւ տերեւները դեղին, կապոյտ կամ կանաչ: Անոնցմէ շատերուն շրջանակներուն մէջ կ'երեւայ Տ ձևը, որմէ անտարակոյս յառաջացած են ներկայիս Փոքր Ասիա շինուած շատ ճր գորգերու մէջ գործածուած զարդերը:»

«Նիւ Եորքի Metropolitan Միւզէն ունի ժ.ն. դարէն գորգ ճր(1), որ հակառակ լայն կերպով տարբերելուն այս կտորներուն ընդհանուր ձևերէն, այնքան մօտիկ կը նմանի անոնց կենսական յատկանիշներուն՝ հիւսուածքի եւ գոյներու, որ անտարակոյս պէտք է պատկանի նոյն զատակարգին: Կեղրոնը զրուած է համակերտն ատամնաւոր կողմերով աղամանդաձև: Երջագատող երեզները՝ գլխաւորաբար կարմիր, դեղին եւ մանիշակագոյն. անկիւնները որ ճերմակ են՝ կը պարունակեն կորացած կերպարանքներ, օրինակ՝ ծաղիկներ, ծառեր, թռչուններ և կենդանիներ: Կան նաեւ բազմաթիւ եռանկյուն տերեւներ, այնքան հասարակ Ձէրքէղ եւ Սուճաք գորգերու, եւ ճառագայթաձև եզերքներով կեղրուական շեղանկիւնը, նաեւ չորս ծաղիկները որոնք տեղաւորուած են անոր վրայ, կը յիշեցնեն ծագումը փայլուն աստղերուն ճալիսթան եւ Գապիսթան գորգերուն: Ըլից ճր Կղած է հաւատարապէս նման վարդերը համանուն մասերուն մէջ սփռելու, թէեւ իր կեղրոնը մէկ կողմին ինկած է աղամանդաձեւին երկրաչափական առանցքէն: Մաղիկները ցոյց կու-

տան սրարական ուժեղ ներշնչում, իսկ կենդանիներու ձևերն ալ ցոյց կուտան թէ գորգը շինուած չէր կրնար բլլալ Արեւմտեան Փոքր Ասիայի աղանդաւոր մահճետական Սիւննիէ ճր (11):» Ու Ա. Հաուլի մեզի կը ներկայացնէ ուրիշ գորգ ճրն ալ որ է «մաւր արտակարգ գորգի ճր, բերուած Արեւելեան Փոքր Ասիայի մէկ կողմէն, որ կը գտնուի Kaiser Friedrich Museumը Պերլինի: Հետաքրքրական գլխաւոր կէտը սա է որ շատ հին է եւ իր մօտաւոր տարիքը յայտնուած, Սիւննի (Իտալիոյ) հիւանդանոցին մէջ նոյնօրինակ գորգ ճր ներկայացուած Domenico di Bartoloի մէկ նկարին մէջ, Wedding of the Foundling, գծուած 1440ի ատենները, որով ասիկա նպաստաւոր է սրաշելու թէ այս մասնաւոր կտորը սակէ քիչ վերջ հիւսուած է, եւ փաստ է որ յատկանիշները ցոյց կուտան թէ այս կամ ասոր օրինակը աւելի հին էր: Իւրաքանչիւր մօտաւորապէս քառակուսի բաժանուճը կը պարունակէ ութանկիւն ճր, որուն մէջ դեղին յատակի վրայ կը ներկայացուի առանգական կախը վիշապին եւ փունիկին որ ընդունուած է իբր Մինկ զինանշան: Հետաքրքրական է զիտել որ շղթայակերպ գծազրութիւնը թխագոյն սեւ գլխաւոր շրջանակին վրայ անօրինակ չէ, և կը տեսնուի նորագոյն կտորներու մէջ ալ, բայց շարունակական կեւի ձևերը անկիւններուն, և սղտիկ Տ ձևը, բացառապէս կարճ են: Այս յատկութիւնը ընդունուած գծազրութեան, որ կ'երեւայ գորգին ամէն կէտերուն վրայ, ցոյց կուտայ կոթածներ որոնք ծիպի ամենահին գորգերու յատուկ են (12):» Գորգը, զոր ես ալ անձամբ տեսայ Պերլինի թանգարանին մէջ, մեծ կտոր ճր չէ, եւ ոչ ալ շատ նրբօրէն բանուած կամ գծուած, որոշ կերպով ունի վիշապի կերպարանքը: Հոս յարձար կը դատեմ քանի ճր տող նուիրել Վիշապ-Գորգերու գծազրութեանց մասին: Տիար Արմենակ Սաղղեան կը գրէ. «Պ. Մարթինի այն հաւատքը թէ այս գորգերը շինական օրինակներէ ներշնչուած են՝ ինձի երկբայելի կը թուի: Զանոնք զարդարող կենդանիներուն չափազանց պայմանադրական ոճէն կը հետեւի թէ՛ երբ վիշապի խօս կ'ըլլայ, ենթադրութիւն մըն է ալի (ընդ-

(11) Oriental Rugs. by Walter, A. Hawley, 1927, New York, էջ 91:

(12) Oriental Rugs by W. A. Hawley, էջ 92:

(*) Այս գորգին լուսանկարը հրատարակեցինք «Անասիտ»ի Յրդ Թիւին մէջ: Ծ. Խ.

ԳՈՂԱՐԵԱՆՆԻ ՏԻՊԱՐԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆԵ ԳՈՐԳ, ՃԷ. ԳԱՐՐՈՒ (JEKYLL Collection, Londres)

զճուճները խնս են), սրանց պիտի անդրադառնամ. իսկ գալով փիւնիկին՝ ասիկա ինձի երեսակայական կը թուի, ինչպէս նաեւ ճեճագոյն ծառ անտառններուն, զոր անոնց ճէջ տեսնել կը կարճեն: Բայց եթէ նոյն իսկ ընդունինք թէ սոյն հայկական գորգերուն վրայ կարելի է գանաղանել, այս կերպով Չինաստանի ուղղակի աղբեցութիւնը հասաստուած չ'ըլլար, քանի որ պարսկական արուեստը, մանաւանդ ճանկոլեան շրջանին, իբր ճիջնորդ ծառայած կրնայ ըլլալ: Գալով զոյգ առ զոյգ շարուած եւ չինական սճով կենդանիներուն, պէտք է դիտել թէ բոլոր արուեստներէն չինականը ամենէն անհամաչափը եւ ամենէն բնագաղտն է, եւ թէ սոյն զոյգ առ զոյգ շարուածքը իբրեւ զուտ արեւելեան աւանդութիւն ճը նկատելու է: Յետոյ անպառաջ կերպով արձակենեակ կոչուած զարդին գալով որ ուրիշ բան չէ այլ պայծանձարական սճով զճաղրուած չինական լուտաւը, (ինչպէս որ թուրք ծաղկողներուն ճինչեւ ճիճա պահպանած խաբայի (13) անունը կ'ապացուցանէ) վիշապի եւ փիւնիկի ճասին նախընթաց զիտողութիւնը անոր եւս կարելի է պատշաճեցնել(14):»

Տիար Սաղղեան, ինչպէս տեսանք, չի հաւատար թէ հայկական գորգերը չինական օրինակներէ ներսընչուած են եւ երբ վիճապի խօսք կ'ըլլայ՝ ենթադրութիւն մը կը նկատէ գայդ: Իրապէս չափազանցութիւն է ճերթել այն գաղափարը թէ չինական աղբեցութիւն չկայ գորգերու կամ ուրիշ զեղարուեստական արտադրութեանց ճէջ. եթէ բացարձակ նճանութիւն ճը չկայ, ստիպուած ենք սակայն ընդունել որ ներշնչման հետքեր կան հոն: Բայց եւս կարճիքս կ'ամփոփեմ վիշապին ի Հայաստանեայց ճամբալին վրայ: Վանեան կամ Ուրարտական քաղաքակրթութեան ճիջնոցին ինչպէս եւ այժմու Հայաստանի ճէջ (Քրիստոսէ Բ.—Ժ. զար առաջ) գոյութիւն ունէր Ապուպա կամ ջրհեղեղի վիշապը: Բ. գարուն Քրիստոսէ առաջ Սարգոնի Ուրարտուէն զրաւուած հարստութեանց ճէջ կը գտնուէր «սակեճոյլ կերպը Ապուպաի (Abuba) կամ ջրհեղեղի-վիշապին, ճարգու ճեռքի ճը վրայ նստած, ասիկա կը հսկէր գուռը, ուրիշ երկու սակի բանալիներու հետ, սրանք ճիթիթ աստուածուճիներու զլխու պահպանակներուն

պէս ճուլուած էին: ճաճարէն առնուած ուրիշ աւարներու հետ ճիսախն կային նաեւ 12 արճաթ վահաններ զարգարուած առիւծի եւ վայրի ցուլի զըլխաներով, նաեւ Ապուպաով (չինական ջրհեղեղի-վիշապին համահաստար կերպաւորութիւն ճը):» (15) Յիշենք նաեւ վիշապական աւանդութիւնները ի Հայաստան, Եճգահայեան կային: Իսկ քրիստոնէութենէն ալ վերջ վիշապը զարճեալ ներշնչած է հայ զեղարուեստը: Լճովի հայ արքեպիսկոպոստարանին զրաղարանին ճէջ ի պահ կայ, 1197ին Սկեւոյի ճէջ զրաւած աւեսարան ճը որուն առաջին նկարին ճէջ երկու անկիւնները կը պարունակեն կատարեալ գալարուն երկու վիշապներ (16):

Իսկ Մաճիկոնեան աւանդութեան ճասին ոչինչ կը յաւելու. անշուշտ ինչիլը է թէ որքան իրականութիւն կը ներկայացնէ:

Այս զիտողութեանց նպատակը սա է որ չեմ կարճեր թէ պարսկական ճիջնորգութիւնը եւ թարգմանութիւնը կենսական է Միջին Ասիական զեղարուեստին Հայաստան կամ Փոքր Ասիա անցնելուն համար: Թող որ պատճութիւնը առատ փաստեր ունի ապացուցանելու համար թէ Հայք իբր զինուոր եւ իբր վաճառական գտնուած են ամէն տեղ ամէն ժամանակ, առանց ճիջնորդի:

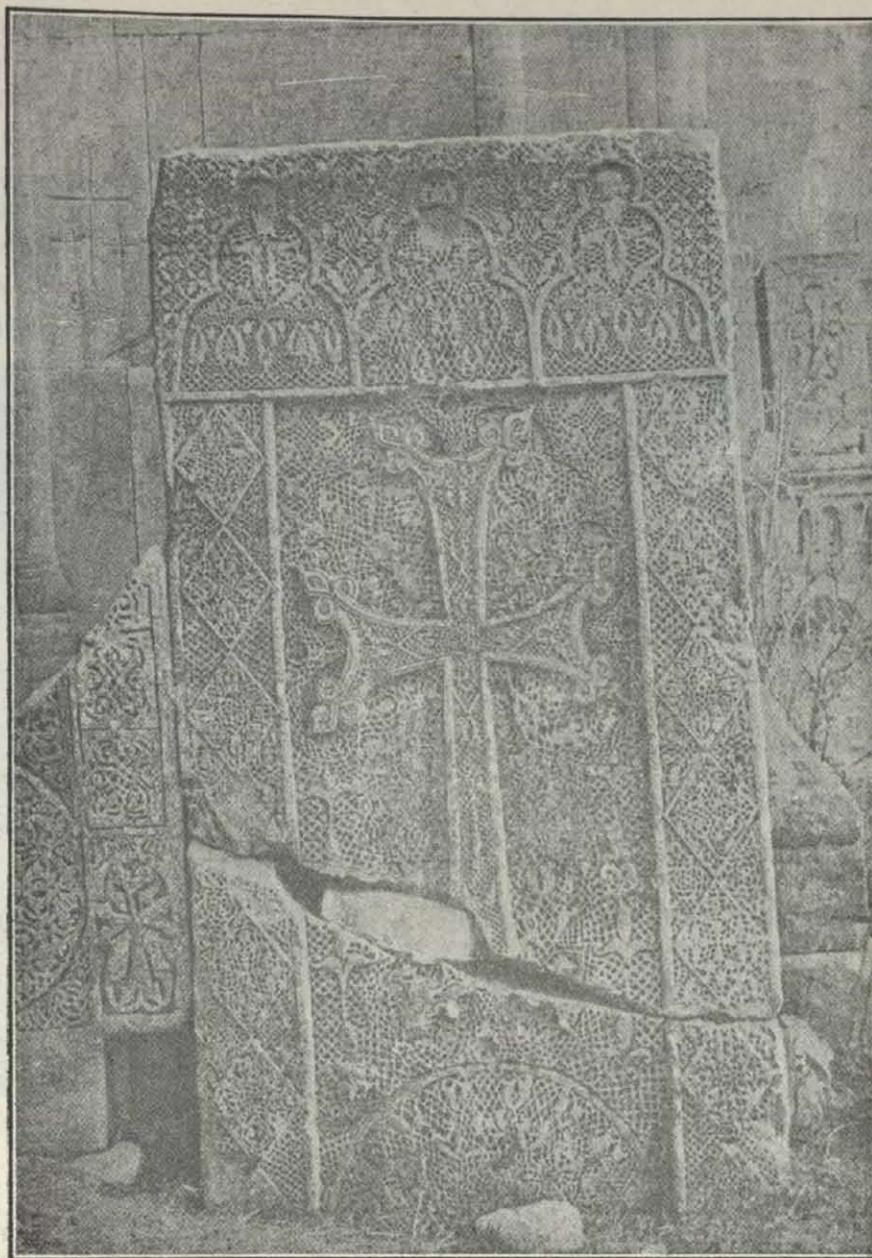
Հոյակական գորգերը զեղարուեստական արժէք ճը կը ներկայացնեն ճասնաւոր յատկանիշներով, որոնք որոշ կերպով ցոյց կուտան անոնց ինքնութիւնը: Եւ սակայն կան ալ որ կը տարբերին եւ առանճին նկարագիր ճը ցոյց կուտան: Ու. Ա. Հատուլի ճեղի կը ներկայացնէ զորդի ճը տեսակը որուն ճեկ նճոյճը կը գտնենք George Gyzeի նշանաւոր զիճանկարին ճէջ որ կը գտնուի Պերլինի կալըրիին ճէջ. ներկայացուած զորդը տեսակ ճըն է որ յաճախ կ'երեւայ Hans Holbeinի միւս նկարներուն ճէջ ալ, որով ճանչցուած է իբր Հոլալայի զորդ: Նախապէս նկարագրուածներուն հետ ունեցած նկատելի տարբերութիւնը ենթողել կուտայ թէ ասոնք արտադրուած են տարբեր պայճաններու տակ՝ եթէ ոչ տարբեր տեղեր: Ոչ զորդին ճէջը եւ ոչ ալ շուրջը կայ ո եւ է հետք պարսիկ կամ ճոնկոլ աղբեցութեան, եւ

(13) Catayէն, ալսինքն յիւսիսային ջինաստան: Ա. Ս.

(14) Հայկական գորգերը, «Ճանն» շաբաթաթերթ, Կ. Պոլիս, 1919, էջ 420:

(15) ճես անգլ. Թարգմ. գրուճիւնս, «Բագմավէպ 1928 (՝Վանեան Թագաւորութիւնը», էջ 283):

(16) «Ճանդէս Ամսօրեայ» 1930, էջ 98, նաեւ յուսանկարը:

ՄԽԻԹԱՐ ԳՕՇԻ ԽԱԶՔԱՐԸ (ՍԱՆԱՀԻՆ) ԺԳ. ԳԱՐ

պակասը ծաղկի, տերեւի կամ կենդանեաց ձևերու որսնք հասարակ են հին գորգերու մէջ, նկատելի է: Իրապէս, այն փաստը որ կենդանակերպը շատ հազուապիստ է Սիւննի մահճետական արուեստին մէջ, կ'օգնէ որոշելու ասոնց սկզբնալայրը: Անոնք կուգան Փոքր Ասիայէն կամ արեւմտեան Հայաստանէն. ընդհանրապէս կարծուած էր որ անոնք հիւսուած էին արեւմտեան Փոքր Ասիոյ մէջ, որովհետեւ հոն գնուած են անց-

եալ դարերուն եւ անկէ ներսը բերուած, սակայն անոնք ունին շատ յատկանիշներ որոնք խորհիլ կուտան թէ դէպ ի աւելի Երեւելք շինուած են, ուրկէ դիւրութեամբ շատեր փոխադրուած են Արեւմուտք կարաւաններու միջոցաւ: Ասոնց շրջանակները կը պարունակին լաւ ճանչցուած ձևերը յաւաքացած Քուֆի գրածեւին, աւելի սովորական կ'երևան վերջի տարիներու Գապլաթան, Տալիսթան կամ արեւելեան

Կովկասի գորգերուն մէջ: Ըստնց մեծ ճասը կը կրեն փոքր ութանկին սկաւառակը եւ աւելի մեծ ութանկին ձեւեր, կեղրոնին մէջ յունական խաչով, որ սղրու կերպով ենթադրել կուտայ հարաւ-արեւելեան կովկասեան գծադրութիւնները: Նեղ շրջանակներ ժապուէնի եւ շղթայակերպի, շատերու մէջ գտնուած, նոյնպէս շատ հասարակ են կովկասեան գորգերու, որով անհաւանական չ'երևար թէ Հօլպայն գորգերը շինուած են Մեծ Հայքի սահմաններուն մէջ խի որ իր մէջ պարփակելով վերին Միջագետքի հովիտը, կը տարածուի արեւելեան մասին վրայ Փոքր Ասիոյ եւ հարաւային մասին այժմու Կովկասի:»

«Այս գորգերը ուշադրութիւն գրաւեցին ոչ միայն հետաքրքրական ծագմամբ շրջանակներ ունենալուն համար, այլ որովհետեւ հիւտուելու տարին կարելի էր որոշել: Նկատելով որ Հօլպայն սպրեցաւ 1497—1543, եւ նման ուրիշ գորգեր կ'երևան ուրիշ խաւաղի եւ ֆլաման կանխագրչի գործերու մէջ, իրաւացի կերպով կարելի է եզրակացնել թէ ասոնցմէ տմանք շինուած էին նախ քան ժե. դարը:» (17)

Հօլպայնի խնդրոյ աւարկայ նկարը(*) կը հրատարակեն. նկարին մէջ որոշ կ'երևայ գորգը, ձեղնուած սեղանին վրայ. մանաւանդ գորգին շրջանակը պայծառ է: Հեղինակը ընդունելով որ գորգը իրապէս միայն հայկական գորգ մը կրնայ ըլլալ, կը յայտնէ թէ շրջանակը քուֆի դրերու ձեւերուն ազդեցութիւնը կը կրէ, այսինքն հայ գորգաշէնը իրեն ներշնչման աղբիւր ընտրած է մահմետական սրբացած այդ գրածելը: Հեղինակը անձանօթ ըլլալով հայ հոգեբանութեան, մանաւանդ հայ գեղարուեստի անցեալին, այդ ենթադրութիւնը կ'ընէ, որ սխալ է: Նախ տեսնուած գորգերը լաւ մը դիտելով կը նկատենք թէ շարունակաբար կրկնուած խաչաձեւեր են, կատարուած հայկական ժապուէնաձեւ արուեստով: Բազմաթիւ հին հայկական գեղարուեստական նմոյշներ, խաչքարի կամ ձեռագիրներու ծագկազարգերու ձեւով, մեղի հասած են շատ հին ժամանակներէ: Հաս կը հրատարակեն խաչաքանդակներ իբր նմոյշ եւ աւելորդ կը սեպեն ձեռագիր հատորներու նկարազարդերէն նմոյշներ ալ վիւայութեան կանչելու:

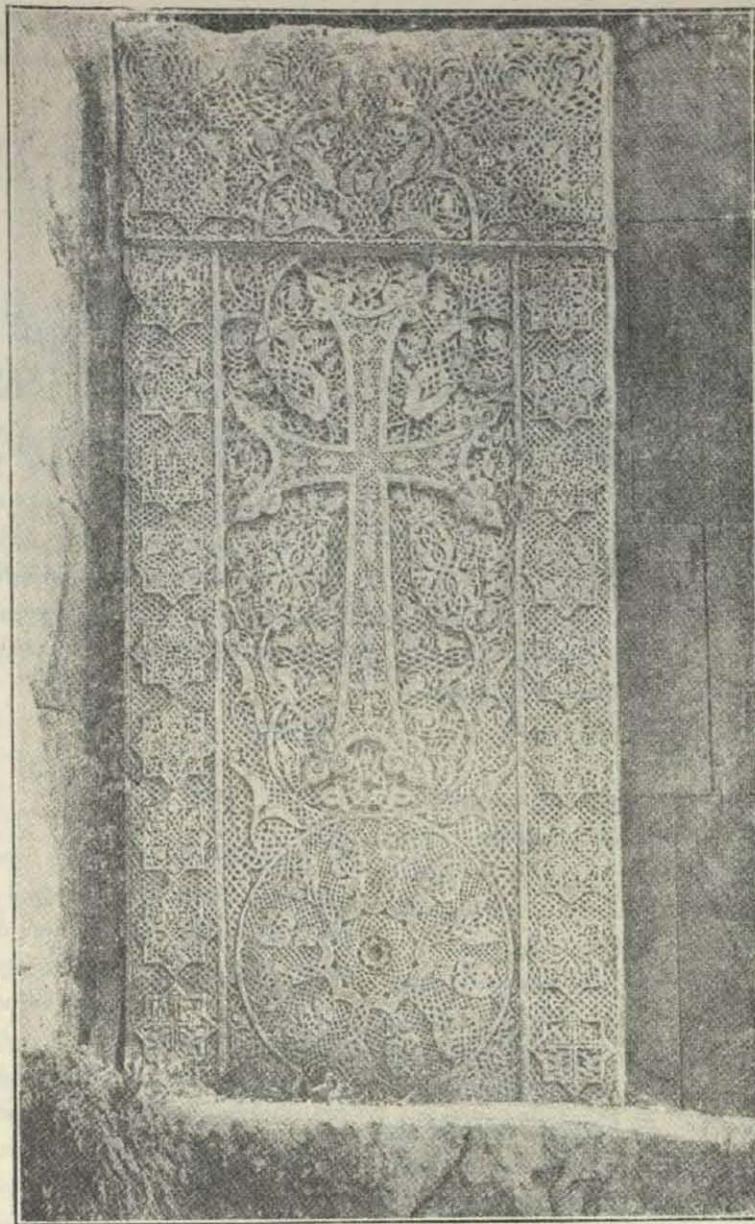
Հարեւանցի ակնարկ մը խի ցոյց պիտի տայ թէ հայկական գեղարուեստը, Թ. դարէն վերջ՝ երբ արաբամբճ Բագրատունիներու հարստութիւնը կը ավրէր Հայաստանի վրայ, այս յատկանիշով արուեստ մը կը ներկայացնէր: Անշուշտ չեն կրնար ըսել որ այդ կերպ՝ գծադրութեան մը ծաշակը սակէ սուսջ ալ Հայաստանի մէջ գոյութիւն չունէր. ամենայն հաւանականութեամբ շատ աւելի հին ժամանակներու մէջ փնտուելու է այդ ձեւ արուեստի ծաշակը ի

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԻՆ ԽՍՉՔԱՐ

Հայս: Ուրեմն աւելի հաւանական է որ հայ գորգաշէնը, փոխանակ օտար եւ ճնշող կրօնքի մը սուրբ նկատուած գրութենէն ներշնչուելու, նախընտրէր իր հին ազգային արուեստը եւ գործածէր զայն գորգաշինութեան արուեստին մէջ: Զարմանալի է դիտել որ ե. դարուն խի երբ Հայք իրենց քրիստոնեայ այբուբէնը կազմեցին, իրենց հնագոյն գրածները (Մեսրոպեան երկաթագիրը) այնքան սերտ նմանութիւն մը ունի ժապուէն հիւսկէնկարներու հետ, որոնք միջին դարու հայկական արուեստի յատկանիշը կը կազմեն փորագրութեան եւ ձեռագրի ծաղկեարմութեան մէջ, ստիկա գուցէ խի սպառազոյի ո եւ է յայս՝ «արապէսք»էն՝ ժապուէն-հիւսկէնկարի նախաստեղծիչը ըլլալու:

(17) Oriental Rugs, W. A. Hawley էջ 93:
 (*) Տեսնել այդ նկարը «Անանխա»ի Յրդ. Թիւլին մէջ:

ՄԻՆԹԱՐ ԳՕՇԻ ՀՐԱՇԱԿԵՐՏ ԽԱԶԳԱՐԸ

1929ին Եւրոպա կատարած ճամբորդութեանն
ատեն ճամնաւոր կերպով փնտռեցի չին նկարներ ու
րոնց ձեռք գորգեր ներկայացուած ըլլալին, եւ կա-
րելի եղաւ պէտք եղածէն աւելի խոյ գտնել: Իտա-
լիոյ Ֆլորենս քաղաքի Pitti Կալըրիին ձեռք նկարը
Dosso Dossiի, Bambocciata, սեղանին վրայ
ունի գորգ ձը որ սրտը կերպով ցոյց կուտայ բարձր
այն յատկանիշները որոնք անվերապա հօրէն հայ-
կական են: Գորգը շատ ու շատ կը նմանի այժմու

ճանօթ Տաղիսթան տեսակին: Յատակը ծածկուած է
չին բաց կարծիրով, ունի կանանչ եւ կապոյտ եւ
փղովկապոյտ: Գիտել կ'արժէ որ արտաքին վերջին
երկը, որ կախուած կ'երևայ նկարին ձեռք, խոյ եւ
խոյ կը նմանի Հոլլանդի գորգին (18): Վերայիշեալ

(18) Հոլլանդի գորգերու լաւագոյն մէկ
նմոյշը կը գտնուի Metropolitan Museum of
Art, New York. գորգը կը պատկանի Mr. C.
F. Williamsի: 5 ոտք երկար, 3 1/2 ոտք լայն:

նկարը գծուած է 1479—1542ին: Կ'արժէ զիտել տալ թէ ճինչեւ ժ.Պ. դար գծուած բոլոր Հին նկարներուն ճէջ ներկայացուած գորգի նձռյշները հայկական արուեստի նձռյշներ են, երկրաչափական դժերով կեռերով, խաչերով եւ գոյներով: Այն նկարներուն որոնք ուշագրութիւնս գրաւեցին և որոնք գրծուած են ժ.Պ. դարուն կամ անկէ առաջ, ցանկը ստորեւ կուտամ. հետաքրքրական եւ օշտակար պի-

կեդրոնի յատակի գոյնն է ձիթենւոյ կանանչ եւ գլխաւոր երիզը կարմիր: Իսկ ամբողջութեամբ երկրաչափական գծանկարներով, գլխաւոր գոյները՝ կապոյտ, կանանչ եւ փղփղկրագոյն: «Այս գորգերը, ընդհանրապէս պզտիկ չափերով. քիչ մը քառանկիւն են: Ոմանք ունին կանանչ յատակ, եւ դեղինը մեծ մասամբ գործածուած է նկարազարդերուն մէջ: Թանուածքը թռյլ է, եւ բաղդատելով պարսիկ բանուածքներուն հետ, իւրաքանչիւր քառակուսի ինչէզի մէջ աւելի սակաւամիւ կապեր կան:» (Անդ, էջ 93):

տի ըլլար ինչ որ կարելի է ստեղծէ: Հրատարակել, տուած ցանկս ճլայի լինծի ծանօցներէն կաղծուած է:

Louvreի թանգարանը.

Թիւ 2220 La Vierge et l'Enfant (École Flamande) Gérard David 1460—1523:

Թիւ 2714 Guillaume Verhem, Hans Holbein 1497—1543:

Պերլինի Միւզէն.

Թիւ 1205, գծուած 1440ին:

Թիւ 585, George Penez Nurnberg, 1500—1550:

Թիւ 1909, Werner Van Velckert (Amsterdam) 1580—1630:

Թիւ 1665, 1590էն:

Այս անգամ այսքան. կ'արժէ որ աւելի լրջութեամբ հայ բանասէրը հետաքրքրուի հայ գեղարուեստի գրեթէ ճողցուած այս տեսակով:

Ուիլիամ

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ